

Erdély visszacsatolásának története

a bécsi hadjáratról a gubernium kezdetéig.

(Második közlemény.)

Erdély visszacsatolásának történelmében az 1685-ik esztendő egyik fordulópontnak tekinthető. Nem mintha fegyveres megszállás vezette volna be Erdély annektálását, — bár attól sem állott távol az ország — hanem mert a császári udvar ez évben már határozott formában, sőt élesen körvonalozott tervzet szerint jelenti be igényét Erdély visszacsatolásához.

Eddig csak arról volt szó, hogy Erdély szakadjon el a töröktől s csatlakozzék a keresztyén sereghez. Tehát a nélkül, hogy a fejedelemség politika önállóságát, alkotmányának integritását érintették volna, pusztán szövetségre szólították fel az országot. Valóban az a levél, melyet Leopold 1684. ápr. 11-éről keelve Apaffinak írt, teljesen ily szellemben volt írva.¹ Ennek hangja még nagyon rábeszélő s bizalom-gerjesztő. Szól a törökön idáig kivívott győzelmekről s a szövetségről, mely a keresztyének között létesült a török kiszorítására. Ehez a szövetséghez csatlakozásra szólítja a fejedelmet is, mely nagy súlyt kölesönözne a szövetségnek.² Megemlékezik a levél a „lázadó“ Thökölinről is, ki — úgymond — az ország biztosításának ürügye alatt csupán saját telhetetlen ambitioja

¹ Ez a levél válasz volt Apaffinak azon levelére, melyet 1684. ápr. elején vitt meg Bécsbe a fejedelem követe s melyben Apaffi újból közbenjárását ajánlotta fel, úgy a töröknél, mint Thökölinél a béke megkötéséhez. Ez újabb közbenjárásra pedig Leopoldnak még Bécs felszabadítása előtt (szept. 4-én) írt békülékeny hangú levele mintegy felhívta a fejedelmet, mit ő csak 1684. febr. 6-ikán vett kezébe. (Ld. Fraknoi Vilmos XI. Ince és Magyarország felszabadítása a török uralom alól 90—91. l.)

² Quibus (t. i. a szövetségnek) Sinceritatis Vestrae associatio *multum ponderis affere posset.* (Török-magyarokori állam-okmánytár VI. köt. 418 l.)

kielégítésére törekszik s a török segítségével még a fejedelmet is ki akarja túrni trónjából. Ezzel szemben az ő (t. i. Leopold) törekvése Magyarországon nyugalmat létesíteni, mint azt a soproni országgyűlésen is nyilvánította. Minél fogva reméli is, hogy a régi teljes nyugalom fog beállani s a minden rosznak okozóját, a lázító Thökölit elnyomhatja.

Végül azonban a felajánlott békeközvetítést sem útasítja vissza, ha azt a török részéről kellő kárpótlás és elégtétel adás biztosításával terjesztheti a szövetségesek elé.¹

Leopold ezen levele a francziával kötött fegyverszünet előtt kelt, a midőn a török kiszorítására alakúlt szent szövetség daczára a császári udvar szemei inkább a Rajna vidékén, a franczia harezterén függött s a török elleni háború folytatása a legváltáságosabb sorsra jutott. Ez a váltáságos helyzet teszi a császári udvart oly barátságos indulatúvá Erdély iránt, ennek kell tulajdonítani azt a rábeszélő, megnyerő hangot, mely Leopold levelén átvonúl s hogy nem útasítja vissza a béke közvetítés ajánlatát sem. A törökkel kötendő békéből ugyan semmi sem lett. A béke pártiak és a franczia háborút sürgetők törekvései meghiusultak a bécsi udvarnál levő pápai nuncziusnak, Buouvisi baborosnak minden irányba kiható ügyes diplomatiái tevékenységén. Ennek eredménye volt a francziával (aug. 15-én) kötött fegyverszünet s a török ellen vívott 1685-ik évi fényes győzelmek. De ettől kezdve Bécsből is más hangon beszélnek Erdélylyel.

Erdély e győzelmek előtt, midőn még alkalom kínálkozott reá, nem esatlakozhatott a keresztyén szövetségesekhez. A német barátság különben sem lehetett valami népszerű Erdélyben, de ellene szólt a esatlakozásnak az a politikai kényszer, mely ez idő szerint még elszakíthatlanúl fűzte a fejedelemség sorsát a török hatalomhoz. Valóban nyílt szakadásra Erdély ekkor még nem is gondolhatott. A sokszor hangoztatott védekezés — hogy t. i. „a pogányok torkába vagyunk tétetve“ — nem volt pusztá ráfogás; ez a rideg valóságot fejezte ki. És éppen abban rejlik Erdély történelmének ezen idők által felidézett tragikuma, hogy a fejedelemség a törökhez van esatolva elszakíthatatlanúl, bár annak protectiójától többé

¹ Ugyanott 418—419. l.

semmit sem remélhet. Addig, míg a viszonyok, a bécsi és európai politikai constellatiok alkalmat adtak a fejedelemségnek, hogy önálló politikai szerepet vigyen, hogy szabadon vessen súlyt a keresztyén szövetségesek mérlegébe: a pogány miatt nem teheti. Azután pedig, mikor már megbillent az egyensúly s a szövetségesek győzelmeivel a túlsúly a keresztyén hadak részén volt: Erdély politikai súlya lett értéktelen a bécsi udvarban. Ha előbb önálló politikát nem folytathatott a török miatt, azután nem tehetette a némettel szemben.

1685 től kezdve már Bécsben esinalják Erdély számára a politikát s Erdély önállása, politikai szerepe csak fictio. Története pedig az egykor hatalmas és erőteljes fejedelemség haldoklása.

E válságos körülmények között mintegy önkénytelenül merül fel több ízben a terv, hogy Erdély a lengyel királysághoz esatoltassék. Mint fentebb láttuk, szorult helyzetében Erdély maga tette meg ez irányban az első lépést. Ha már elkerülhetetlen a keresztyénekhez való esatlakozás, inkább választotta volna a vitéz és hatalmas Sobieski királyt védnökének, mintsem hogy a német uralomnak nyisson ajtót. Nyilvánvaló volt előtte, hogy a szomszéd lengyel király könnyebben megvédheti az országot az esetre, ha a török meg akarja büntetni hűtlenségéért. De meg, inkább várhatta az ország a lengyel király által — kinek jóindulatát oly sokszor tapasztalta a fejedelemség — politikai függetlenségének fenmaradását. Erdély eme legválságosabb napjaiból a gyakori és barátságos érintkezés oly nyomai maradtak ráuk, melyek a két udvar között a legjobb viszonyra enged következtetni.¹ De míg Erdély napról-napra mind inkább érezte tehetetlenségét, a vitéz lengyel király jelentős súlylyal nehezedett a szövetség politikai mérlegébe.

Erdély gyöngesége tehát önként felhívta Sobieskit, hogy ő ezt saját hasznára fordítsa s ő nem is késett tovább vinni az Erdély által kezébe adott fonalat. 1684 végén már oly terveket sző, hogy a következő évben Erdélyt és Oláhországot elfoglalja. E tervét be is jelentette Buouvisi bíbornoknak. De a bíbornok azonnal figyel-

¹ Ld. Történelmi Tár 1887. 543. és 735. l. Az itt közölt levelezések szerint főként a török készülődéseit s e részről vett értesüléseket adja hírül Teleki s ő viszont gyakran kéri Sobieski pártfogását a bécsi udvarnál. A Bécsbe küldött követeknek rendszerint Varsóban van az első állomásuk.

meztette a harcra kész királyt, hogy az említett két ország a magyar koronához tartozik s legfeljebb Magyar- és Lengyelország közös protectoratusa alá lehetne helyezni a szóban levő két országot, mire nézve a történelem praecedens esetet is mutathat fel. Különben felemlíti a nunezius, hogy Lipót és Apaffi között szerződés áll fenn¹ s hogy Sobieski támadó fellépése Erdélyt a török karjaiba úzná.

Mindazonáltal Erdély elfoglalásának terve tovább is kísért a lengyel udvarnál s Sobieski csak akkor hagyott föl egy időre vele, midőn Buonvisi megnyugtatta őt a felől, hogy a császár sem akarja elfoglalni e két tartományt, hanem meghagyja őket saját fejedelmök uralma alatt.²

Igaz, hogy a fegyveres elfoglalás, a nyílt hadüzenet ez idő szerint nem fenyegeti Erdélyt a császári udvar részéről, de az occupatio diplomatiái munkája annál határozottabb formában indúlt meg az 1685. év elején.

1685. jan. 20-ikán a fejedelem udvarából újból követ indúl Bécs felé Incezedi Mihály személyében. Ugyanez időtájt a fejedelem udvarába is törekszik egy követ a bécsi udvartól s Erdély nem is sejtí, hogy e teljes hatalmú megbizott az ő szándékaival mennyire ellentétes irányú propositiókat hoz magával.

Lássuk előbb Incezedi küldetésének czélját. Incezedi utasításában alig van valami új. A régi nóta járja: közvetítést ajánl a béke ügyében a porta és császári udvar között, „mivel abban (t. i. a béke ügyében) se szivesben, se hasznosban a portán nem munkálkodhatnék senki jobban mi nálunknál, mi tudván jobban a porta állapottyát“³ — így szól a követi instructio. Ezen kívül panaszokat tartalmaz Incezedi utasítása a Szathmár mellett táborozó csapatok háborgatásai miatt, továbbá védekezik Thököli vádja ellen⁴ s főként a gyűlölt Csáki Lászlónak, a fejedelem és ország oly nagy árulójának, elejtését kéri.

Ugyanakkor Incezedi a lengyel királyhoz is kapott követi megbizatást. Utasítása lényegében megfelelő a császárhoz nyere

¹ Írásbeli szerződésnek ez idő szerint ugyan nincs nyoma, de az alkudozások folynak.

² Fraknoi idézett műve 107–109. l.

³ Történelmi Tár 1886. 297. l.

⁴ A vád oda irányúlt, mintha a fejedelem a császár embereinek passust adott volna Máramaroson által.

utasítással. Apaffi kéri a királyt járjon közbe, hogy békekötés esetén Erdély abból ki ne maradjon. „Ha pedig fegyverre mennek az dolgok — írja az instructio — úgy is nagy bizalommal kérjük ő felségét, mutassa királyi sok rendben ígért jó akaratját ez házhoz s tőlünk s az órszágtól oly dolgok ne kívántassanak, melyek veszedelmünket siettetnék.“ Vegye tekintetbe a király „az országon esett alkalmatlanságokat, melyek miatt még most sem vehetett egész pihenést az szegény haza. Úgy azt is, hogy az haza környűl lévén vétetve az hatalmas nemzettűl, nagyobb része ez hazának kezekben lévén, ha csak kisebb ellenük való szándékot is vennének eszekben legfeljebb hét hét alatt semmivé tennének bennünket. Ha szintén az keresztyénség részéről segíteni is akarnának bennünket, annyi időre meg nem lehetne. Az segítség is nekünk hasznot nem tenne.“¹

Alig két hétre rá, hogy Inczédi megkapta követségéhez az instructiokat, Bécsben is ellátják az Erdélybe induló követet teljhatalmú megbízó levéllel. Ez a teljhatalommal megbízott követ egy burgundi pap, Dunod Antidius jezsuita volt.²

Dunod három szerződés-tervezetet hozott magával, melyek Erdély közjogát és államszervezetét egészen új alapokra fektették volna. A mit előbb a lengyel király vett tervbe: Erdélyt és Oláhországot, ha erőszakkal is, kivonni a török fenhatósága alól és saját fenhatósága alatt egy keleti szövetségbe egyesíteni, azt most a esászári udvar kísérelte meg egy egyszerű szerzetes útján a magával vitt szerződés tervezetek elfogadtatása által.

A tervezetek között az elsőnek czélja volt Erdélyt kivonni a török hűbér alól s beilleszteni az ausztriai ház uralkodó feje, mint magyar király fenhatósága alá. Ennek a 24 pontból álló diplomatervezetnek³ irányát egészben véve legjobban kifejezi a 2-ik pont, mely a török uralom előtt levő állapotot óhajtja visszaállítani. „Institutio principum Transsylvaniae fiet in futurum, sicut antiquitus erat solitum ante Turcarum invasionem“ — így szól a 2-ik pont. — Ki van mondva ebben, hogy Erdélynek a történelem által megszabott missioja, a török hatalom lehanyatlásával bevégeződött.

¹ Tört. Tár. 1887. 739. l.

² Plenipotentialis megbízó levele 1685. febr. 5-én kelt Ld. Alvinczi Péter okmánytár I. köt. 5. l. (Mon. Hung. hist. I. oszt. XIV. köt.)

³ Szász Károly (Carolus Szász) Sylloge tractatum 3-9. l.

Erdélyt tehát vissza kell helyezni a régi alapra, a melyen állott a török invasio előtt.¹ Le kell törülni az önálló erdélyi fejedelemség több, mint másfél százados történetét s ott folytatni azt, a hol a különválás idején elhagyta: ez a hang vonúl keresztül a Dunodféle diploma-tervezeten. Kevés vigasztalás, hogy a fejedelemségben továbbra is megerősíti Apaffi Mihályt s ő utána fiát, az ifjabb Apaffi Mihályt is elismeri fejedelemnek, ha már 25-ik évét betöltötte. Ez a fejedelemség csak árnyékfejedelemség lenne a diploma-tervezett többi pontjai érvénye mellett. Hiszen ezek értelmében Erdély már a magyar királyságban oly módon lenne bekebelezve, hogy annak fejedelme mindenben a magyar királytól és főbb uraitól (supremis dominis) függne.² Eddigi törvényei és régi privilegiumai is csak a magyar király megerősítésével lehetnek érvényesek. (7. és 8. pont.) Adóját is a magyar királynak fizetné Erdély s háború esetén az erdélyi hadak a király hadvezéreitől függnének. (13. és 20. pont.) Meghatározott élelemmel, zsolddal s háború esetén téli szállással is segíteniök kellene a császári sereget. Ennek ellenében a magyar királyok kötelesek megvédelmezni Erdély fejedelmét és az országot minden támadástól. (17. p.)

Végül az utolsó pontban — az úgy nevezett „articulus separandus“-ban — a katolikusok és nem katolikusok szabad vallásgyakorlata van kimondva.

Természetes, hogy e tervezet Erdély határozott ellenzésével találkozott, de tárgyalásától elzárkozni még sem lehetett. Egy ily fontos államjogi kérdés felett az erdélyi közjog értelmében is egyedül az országgyűlés tanácskozhatott volna. De rendkívüli idők rendkívüli utakhoz vezetnek. Még az ez év febr. 22-ikén megnyílt fogarasi országgyűlésen elhatározták, hogy a fejedelem és tanácsa rendkívüli esetek elintézésére országgyűlés helyett egy delegatiót hívhasson össze a három nemzetből, melynek tagjait rögtön meg is választották.³ Ez elé a delegatio elé került tehát a Dunod-fele tervezet mind három alakja. Az is, mely Erdélyt Oláhországgal egy

¹ Az „ante Turcarum invasionem“ újból és újból ismétlődő kifejezés szabja meg e diploma-tervezetben az új állapotok rendjét.

² Sine quorum expresso consensu dicti principes *nullum poterunt facere.* (1. pont.)

³ Szilágyi S. Erd. Országgyűl. Eml. 18. köt. 31. l.

szövetséggé egyesítette volna a magyar király fenhatósága alatt s a harmadik is, melynek értelmében Erdély a császár és lengyel király szövetségébe felvételnek.¹

A delegatio a dolog érdeme szerint hozta meg a maga határozatát s a ránk maradt emlékekből alig hihető, hogy a Dunod-féle tervezet pontozatait tárgyalás alá vették volna, sőt inkább arra a következtetésre kell jutnunk, hogy annak egész tartalma csak a legbeavatottabbak előtt volt ismeretes. Erre vall az is, hogy a delegatio a Dunod-féle pontozattól teljesen függetlenül állapította meg 30 pontban a maga kívánalmait.² Érdekesnek tartjuk a fentebb ismertetett Dunod-féle tervezettel szemben a delegatio eme kívánalmait lényegesebb pontjaiban felsorolni. Élesen kitetszik a szembeállításból, hogy a míg az udvar úgy lép fel Erdélylyel szemben, mintha egy fegyverrel meghódított tartománynak diktálná a feltételeket, addig a régi hatalomban megfogyatkozott Erdély még gyöngeségében is a függetlenség erős öntudatától ösztönözve jelöli ki az egyezkedés feltételeit.

„Erdélyben az négy recepta religiok az ‚Approbata‘ conditioi szerint“ szabadok, írja az 1. pont. — Erdély igazgatásába ő felsége nem avatkozik, törvényeit meg nem sérti s az egész Erdélyhez és annak részeihez just nem formál. (4. pont.) Az országot soha „semmi idők forgásában coloniájává“ nem teszi. Erdélybe az ő akarata ellen őrseget be nem visz, téli szállalással, élelem szolgáltatással, adózással nem terheli. Erdélyt akarata ellen hadba menni nem kívánja s régi határait visszaállítja. (5. 6. 7. p.) De a mikor Erdély kívánja ő felsége neki segítséget küld, sőt ha kell, pénzzel és munitionnal is segíti s még serege Erdélyben van, az a fejedelemtől függjön. Erdélynek hadba szállását pedig ne kívánja ő felsége, míg Váradot, Temesvárt és Nádor-Fejérvárt el nem foglalta a töröktől. Továbbá, hogy ő felsége, mint magyar király „erdélyi titulussal ne éljen.“ (20—23. p.) A törökkel kötendő békéből se rekessze ki ő felsége Erdélyt, sőt azt Erdély által rectificálja stb. E tárgyalásokat pedig oly titokban tartsa, „hogy töröknek, se másoknak senkinek irásunkat ki nem jelentik.“

¹ Ez 12, amaz 10 pontból áll. Ld. Alvinczi P. okmánytára I. köt. 6—8 l.

² Ugyanott 8—11. l.

Ezen pontozatot Vajda Lászlónak, mint követnek kellett volna felvinni a császári udvarba. El is látták az ügy fontosságához méltóan bő instructiókkal s ajánló levelekkel a nádorhoz, Sultz és Vallis tábornokokhoz.¹ Vajdának Dunoddal együtt kellett volna felmenni Bécsbe. El is indultak, de a páter nem lehetett megelégedve a delegatio határozatával s nem is akart egész üres kézzel visszatérni. Betért tehát Keresesorára Teleki birtokára, hol a mindenható miniszter vele új tárgyalásokba boesátkozott s nem eredmény nélkül, mert itt (ápr. 14-ikén) sikerült neki Telekivel egy titkos szerződést kötni, melyben őt teljesen megnyerte ügyének.

E titkos és eredeténél, irányánál fogva kétségtelenül szokatlan szerződés két különálló részből áll.² Az első részben kilencz ponton keresztül Teleki személyes érdekei vannak biztosítva Dunod által; míg a második rész öt pontban Teleki ígéreteit foglalja magában. Rövidre foglalva: Teleki teljes bűnbocsánatot nyer ő felségétől eddigi kuruczságáért, törökkel, gallussal (francia) és lengyelrel tartott barátságáért. Úgy maga, mint rokonai számára biztosítatik összes erdélyi és magyarországi birtoka. Évjáradékot kap, oltalmat nyer ellenségeivel szemben és szükség esetében menedéket a császár birodalmában. Biztosítva lesz szabad vallásgyakorlata is úgy maga, mint családja részére. Végül a páter megígéri, hogy e szerződést titokban tartja s a császáron és Buonvisi bibornokon kívül senki-nek ki nem jelenti.

Ezzel szemben lássuk Teleki ígéreteit:

1. Tehetsége szerint előmozdítja a török háborút.
2. Az erdélyi hadaknak csatlakozását a császári sereghez előmozdítja.
3. A császári sereget élelemmel (annona) segíti.
4. Elősegíti szükség esetén a császári seregnek Erdélyen keresztül vonulását.
5. Az első négy pont értelmében előmozdítja Erdélynek a keresztény szövetséghez csatlakozását.

Imé előttünk áll a keresesorai szerződés. Pusztán két embernek megállapodása ez, de czéljánál fogva az akkori legfontosabb politikai kérdésre irányúl. Az erdélyi kérdésnek megoldása 1685-ben

¹ Alvinczi P. okmánytára I. köt. 12—15. l. és Erd. Országgyűl. Eml. 18. köt. 325—328. l.

² Erd. Országgyűl. Eml. 18. köt. 329. l.

nem pusztán Bécsset érdekelte, hanem a mennyiben ez a török háborúval függött össze — azt mondhatjuk — európai kérdés volt. Vagy mint Szilágyi S. írja, Erdély politikai kérdése volt akkor a keleti kérdés. Ez teszi a keresesorai szerződést elsőrangú fontos politikai okmánynyá. Ily szempontból kell megítélnünk annak jelentőségét is s nem szabad pusztán személyi érdekek s talán érzelmi momentumok által befolyásolni ítéletünket. De igen is be kell illesztenünk ezt a kor történelmi alakú lataiba. A Bounvisi bibornok által irányított bécsi politika szempontját szem előtt kell tartanunk, mely előtt ekkor el kellett hallgatni a francia határszéli csatazajnak, meg kellett alkudnia a hős lengyel király fegyveres ambitiojának is.

Erdély csatlakozását is egy nagyszabású haditerv tette már ez idő szerint szükségessé, melynek véghezjául Temesvár ostroma volt kitűzve.¹ Ehez volt szükség Erdély támogatására.

A megváltozott idők, a nagyszabású európai politikai constellationokat Erdély szűk határai között, úgy látszik, csak Teleki tudta a maga jelentősége szerint megérteni és mérlegelni. „Teleki államférfiú volt, beleillő egészen azon század keretébe, melyben működött.“²

Teleki egyéniségét, politikai jellemét, elhatározásának, cselekvésének indokait a keresesorai szerződéssel összefüggésben különféleképen itélik meg. Az kétségtelen, hogy Teleki a Dunoddal kötött titkos szerződés által ellentétbe helyezte magát a fejedelem és a delegatio — mint országos bizottmány — határozatával. És ha csak ebből a szempontból itéljük meg a kérdést, őt talán, — mint a közakarrattal szemben titkosan szerződőt — hazaárúlással is illethetnők. De ugyanaz az ok, melyre e vádat alapítjuk, Telekit a haza megmentői közé is emelheti, ha az ő keresesorai elhatározását az akkori idő politikai viszonyainak ismerete s egybevetése mellett mérlegeljük.

Rendkívüli idők, rendkívüli elhatározásokat igényelnek. A keresesorai szerződést egy ilyen kivételes idő, kivételes actiója gyanánt kell beszámítanunk annak az embernek, ki eszével, kiváló politikai talentumánál fogva húsz éven keresztül csaknem korlátlanul intézte a hanyatló Erdély sorsát. Ha nem lett volna annyira az ő

¹ Ld. erre vonatkozólag Dunod bizalmas levelét Schultz tábornokhoz. (Erd. Országgyűl. Eml. 18 köt. 331—333. 1.)

² Szilágyi S. A német uralkodás kezdete Erdélyben. (Reform 1870. 188. sz.)

kezében Erdély sorsa, nem lett volna nemzetével szemben oly nagy felelőssége, mely őt nagy hívatás, nagy kötelesség teljesítésére szólította. Teleki valóban belátott az idők méhébe s a mit honfitársai közül sokan tán csak sejtettek, ő tisztán előre látta. Megértette, hogy elérkezett az idő, minél jobban esatlakozni a némethez, megragadni teljes erővel a kínálkozó összeköttetés szálait s „megmenteni a hajótöréstől azt, a mit lehetett.“¹

A mit tehát a delegatio nem tett meg, Teleki vállalta magára. Az irányban, melyre Erdély már a bécsi hadjárat előtt kötelezte magát nyílt, határozott ígéretet tett. Nem többet s nem kevesebbet, mint a mennyit a politikai szükség követelt. Az említett öt pont végeredményében nem jelent többet, mint hogy Erdélynek a szövetségsekhez való tényleges esatlakozását munkálni fogja, minek garantiája a négy első pontban kifejezett ígéret lett volna. És vajjon ismerve a hangulatot, ismerve Erdély akkori helyzetét, tehetne volna-e ezt nyíltan, talán indítvány alakjában a delegatióban? Nem nyúlt volna-e darázsfaszkekbe, ha nyíltan lép fel politikai meggyőződése érdekében s nem idézhette volna-e fel bukását, akkor, a midőn leginkább volt szükség tanácsára? Ezek mind nyílt kérdések, melyeket Teleki egyéniségének megítélésénél nem szabad figyelmen kívül hagynunk.

De más oldaláról tekintve a kérdést, mit várhatott Erdély 1685-től kezdve a töröktől? Erdélyt sorsa már ekkor a német uralomhoz utalta. Csak az volt a kérdés, hogy e politikai szükség minő formában nyer megoldást. S hogy a megoldást ne a szenvedély irányítsa, úgy Erdély részéről, mint a bécsi udvar részéről kívánatos volt. A bécsi politikának érdekében állott, hogy Erdélyben maga számára tiszta helyzetet teremtsen s nem felelt volna meg Bécs ezéjainak esetleges erőszakos fellépéssel Erdélyt a török karjaiba kergetni. De viszont Erdély visszaesatolásának története is más alakulatot vehetett volna, ha — a mi így is, úgy is előbb-utóbb bekövetkezik — a német seregnek Erdélyt a kiszorított török karjaiból kell visszahódítania. És e kérdésnek megoldásában rejlik Teleki keresesorai politikájának értéke. Elég volt Telekit meghódítani s a többi, — t. i. Erdélynek alkudozások között történt lassú megszállása — már könnyebben ment.

¹ Erd. Országgyűl. Emlékek 18. köt. 31. l.

Teleki tehát a keresesorai elhatározásával nemzetével szemben nagyot merészelt, de felmentve érezte magát, hogy tettéért országának számoljon. Tudta, hogy azért csak a történelem ítélőszéke előtt lehet számadása. És a közeli évek eseményei igazságot szolgáltatottak neki. Ily szempontok szerint mérlegelve Teleki keresesorai politikáját, nem változtathat ítéletünkön az a körülmény sem, hogy ő ugyanazon lapon, melyen országos kérdésben jelentős ígéreteket tesz, saját érdekeinek is erős biztosítékot szerez.

Dunod páter a keresesorai egyezkedés után útnak indult, de nem az eredeti terv szerint: Magyarországon át, hanem útját Lengyelország felé folytatta. Vajda László így elmaradt tőle, minek folytán a fejedelem őt visszahívta.¹ Teleki első visszahívó levelében különböző okokat hoz fel, de az igazi ok aligha volt más, mint a keresesorai egyezkedés. A Dunoddal kötött megállapodás mellett u. i. nem volt értelme, hogy egy ezzel lényegében ellenkező utasítás menjen a páterrel egyidejűleg Bécsbe. Ugyanerre az okra vihetjük vissza azt is, hogy Dunod megváltoztatta útjának először tervezett irányát és Lengyelország felé ment.²

Dunod távozása után máj. 25-ére újból összehívták a delegatiót Fogarasba. Az összehívást több ok tette szükségessé. A többi között az is, hogy a portától levél érkezett, melyben újból közbenjárásra szólították fel a fejedelmet a béke ügyében.³ Mire a delegatio összegyűlt újabb országos ügy is szőnyegre került. Havasalföldről ugyanis teljes hatalmú megbízottak érkeztek, kik a delegatioval megkötötték Erdély és Havasalföld között a véd- és daczszövetséget.⁴ A szövetség pontjai között semmi vonatkozás nincs a

¹ A visszahívó leveleket a fejedelem megbízásából Teleki írta; egyiket május 16-án (Ld. Török-magyarokori államokmánytár VII. köt. 17. l.), a másikat máj. 18-án. (Ld. Erd. Országgyűl. Eml. 18. köt. 329. l.)

² Dunod útjából bizalmas levelet küld Schultz tábornoknak Magyarországra, melybe a fentebb jelzett haditervet közli vele, hogy t. i. hadával Szatmár alól Debreczen felé induljon s innen Temesvár alá. E levélben jelzi, hogy eredetileg Magyarországon akart visszanienni, de nem írja, hogy miért változtatta meg úti tervét. Sed quia desideratus transitus nobis non fuit possibilis per Hungariam et coacti simus arripere per Poloniam versus Vienne etc. írja Dunod levelében. (Ld. Erd. Országgyűl. Eml. 18. köt. 332. l.)

³ Ugyanott 18. köt. 335. l.

⁴ A szövetség pontjait ld. Erd. Országgyűl. Emlékek. 18. köt. 341—344. l.

Dunod-féle propositióra, de valószínűnek kell tartanunk, hogy az is szóba került.

A Dunod-féle ügy különben sem maradhatott annyiban. A némettel való szövetségnek: Erdély csatlakozásának kérdése a páter küldetése óta jóformán napi kérdéssé vált. Jún. 1-én tehát elkészítették az iratokat, melyek az újabb bécsi követnek, Balog Lászlónak küldetéséhez szükségesek voltak.¹ Balog küldetésének egyik czélja volt az oly sokszor felajánlott békeközvetítés, de főként előkészíteni útját egy újabb Bécsbe küldendő ünnepélyes követségnek, melynek feladata lenne a császári udvarral Erdély csatlakozásának kérdése felett tractálni. Mint csaknem minden bécsi követnek, Balognak is Lengyelország felé kellett venni útját s egyúttal a lengyel királynál is végezni követi megbízásti.²

Míg így 1685 tavaszán Erdélyben a némethez való csatlakozásának ügye a legégetőbb politikai kérdéssé vált, oda fent a bécsi udvarnál is nagy jelentőséget tulajdonítottak Erdély csatlakozásának. A még januárban felküldött s ez időtájt visszaérkezett Inezédi Mihály jelentése ennek igen érdekes bizonyossága. Már maga a szives fogadtatás, melyben az erdélyi fejedelem követe a bécsi udvarnál részesült, mutatja, hogy ott Erdély megnyerésére minő súlyt fektettek.³ Sajnálatoknak adtak ott ennél fogva kifejezést, hogy Inezédi nem nyert megbízást, tárgyalást folytatni a szövetség megkötése ügyében. Biztattak is, — írja jelentésében — hogy „maradnék itt s írnék a fejedelemnek plenipotentiáért, tractáljak vélek.“ De miután Inezédi kijelentette, hogy erre utasítása szerint nem vállalkozhatik, a conferentián jelenlévő kancellártól ezt a választ kapta: „Most a feledelem eicibe tett ő felsége fekete táblát s krétát adott kezében, hogy a mit akar, írja azt s ő felsége subscribálja, mert nem kíván ő felsége töletek semmit, sem religio háborgatását, sem törvényetek bontását nem akarja, hanem éljetek szabadságban s ő felségének beesületit adjátok meg; ezen rövid szavaimat a fejedelemnek mond meg.“⁴

¹ Ld. a követség iratait Erd. Országgyűl. Eml. 18. köt. 344. s köv. l.

² A lengyel királyhoz nyert titkos utasítása közölve van Tört. Tár. 1887. évf. 140 l.

³ „Ő felsége az fejedelem kegyes zelussát hosszas szóval megköszönte“ — jelenti Inezédi a császárnál tett első audientiájáról. (Tört. Tár. 1888. évf. 168.)

⁴ Ugyanott: 169. l.

Érdekes Incezédinek Buonvisi bibornokkal folytatott tárgyalása is.

Incezédi ismerve a bibornok nagy befolyását a császári udvarnál, megkérte őt, hogy fogadja látogatását. A bibornok-követ előtt, a török háború diplomaciai fővezére előtt pedig annyira fontos volt Erdély csatlakozásának kérdése, hogy a fejedelem követét (Incezédit) nem csak látogatáson fogadta, hanem ebédre hívta magához, hogy — mint a pápának írt jelentésében kifejezi — mélyebben belásson az ő tárgyalásának titkába s hogy „a vallási tekintetben nagyrészt elszakadt nemzet büszke szellemének megszelidítésére“ megtegye az első lépést.

Igy került a kálvinista követ a nagy biboros főpap asztalához, melynél előbb vallási, majd politikai kérdések folyamán tárgyalták Erdély csatlakozásának ügyét. Szóba jött Thököli dolga is s a biboros főpap végül reményét fejezte ki, hogy a mint Erdély meggyőződik arról, hogy Bécsben csak barátságukat és szövetségüket keresik s hogy szabadságát veszély nem fenyegeti, csatlakozni fog a keresztyén szövetséghez.¹

Incezédi Lengyelországból is hozott híreket. Megértjük jelentéséből,² hogy a lengyel udvarban mennyire más véleményen vannak Erdély csatlakozása felől. Világos ebből, hogy Sobieski még most sem hagyott fel kedvező tervével, Erdélyt és Oláhországot saját fenhatósága alatt egyesíteni s talán bevonni a szövetségbe a felvidéki fejedelmet Thököli Imrét is, ki a török 1685-iki vereségei után úgy is egészen támasz nélkül állott. Hogy a lengyel király a szövetség dolgában levelezést folytatott Thököliel, arra tanúság Buonvisi bibornok Rómába írt jelentése.³ Incezédi jelentéséből is kitetszik, hogy a lengyel udvar Thököli ügye iránt jóindulattal van. „Ellenben az némethez való hajlástúl — így szól a jelentés — sok okokkal bennünket dehortált, minthogy jónkra soha nem igyekeztek, nem is igyekeznek.“⁴ Épenúgy nagy pártolója Thökölinek és ellenzője a némettel való szövetségnek a traneczia király varsói képviselője is.

¹ Ld. Buonvisi 1685. ápr. 1-i jelentését Fraknói i. m. 111—113. l.

² Tört. Tár. 1888. 170. l.

³ Lásd az 1685. febr. 12-diki jelentést Fraknói i. m. 108. l.

⁴ E tárgyalást Incezédi a király megbízottjával, Matczynskivel folytatta.

„Az Marchio de Bethuene — így folytatja a jelentés — így beszéllett: kéreti igen a fejedelmet, ötöt továbbra is tartsa köteles szolgáljának . . . Továbbá a lengyel királynak hozzánk való nagy propensióját kezdé declarálni és inte, hogy egészben véle tartsunk, valamint a német császárhoz ne hajoljunk, mert az örökké romlásunkra, nem jónkra igyekeznek.“

A császári udvarnak, főként pedig Buonvisi bibornoknak, még ezután is nem csékély küzdelmébe került, hogy a lengyel udvar ezen separatisticus törekvésének útját állja: az Erdély és Oláhországnak lengyel főhatóság alatt való egyesítését megakadályozza.

Nem csupán a török háború sikeresebb folytatása sarkalta ennél fogva a bécsi udvart, hogy Erdély csatlakozásának ügyét minél előbb dűlőre vigye, hanem a lengyel mozgolódás is szünet nélkül ösztönözte. Nem is hagyták többé oda fent Erdély ügyét egy pillanatra sem pihenni.

Még ez év őszén, okt. vége felé újból Erdélybe érkezett a bécsi ügyvivő: Dunod páter, hogy a mit tavasszal megkezdett, Erdély csatlakozásának ügyét sikerrel végezze.¹ Most már több reménysege lehetett hozzá, mert tudta, hogy a mindenható miniszter, Teleki Mihály megnyert embere. Csalatkozott, mert Erdély most sem mutatott nagyobb hajlandóságot a csatlakozáshoz, mint az első kísérlet alkalmával. Október 24-ére a fejedelem már országgyűlést hirdetett Gyulafehérvárra. Ez alkalommal tehát országgyűlés elé került e fontos, igazán országos ügy.

Négy rövid pontban terjesztette itt elő Dunod ő felsége kívánásait, melyben ő a lengyelrel való egyetértést megtiltja s a törökkel való nyílt szakítást a leghatározottabban kívánja. A Dunod javaslataiban ennél fogva a Bécshez való csatlakozás inkább negatív formában nyert kifejezést. Kívánja ugyanis ő felsége:

1. Hogy a lengyeleket ne boesássák be Erdélybe, különben a császári csapatok űzik ki őket onnan, mi által az ország háború színhelyévé változnék.

2. Hogy a töröknek ne adjon Erdély eleséget, lovat, vagy

¹ Közelgésének híret már október 21-ikén írt levelében jelzi Wallis. (Erd. Országgyül. Eml. 18. köt. 366 l.)

bármilyen egyebet s a vele való üzenet váltást vagy bárminemű érintkezést is szüntessék be.¹

3. Jelöljenek ki Várad körül alkalmas és biztos helyen quartélyt s gondoskodjanak élelemmel 13,000 katona ellátására.

4. Hogy Várad ostromához élelmet s egyéb szükséges dolgokat előre készítsenek.²

Ezen pontok felett kellett határozni az országgyűlésnek: de mindennek a legnagyobb titokban kellett történnie. „Okt. 27-ikén — írja Vass György naplójában — az ország házában reggel bégyűlésen, az egész országot megesküték, hogy az dolgot ki nem mondja senkinek egy is közfűlnök, mivel az német császártól jött egy követ pater Dund (Dunod helyett) ily kívánsággal, meg fenyegetőzéssel, hogy az töröktől mindgyárt elpártoljunk és az némethez hódoljunk, az adót a portára bé ne küldjük, tizenöt ezer embernek³ az télen élést adjunk; de az ország között ezeket nem mondták meg, hanem hogy csak azt kívánja, hogy az töröktől elpártoljunk és ő hozzá hódoljunk, melyről voxot is kívántak.“⁴

A szavazatok beadását másnapra halasztották, melyet írásban kellett elkészíteni. Vass György egész terjedelmében feljegyezte szavazatát naplójába. Érdekesnek tartom ezt legalább főbb pontjaiban ide iktatni. „Megvallom, — így szól a szavazat — rettent engem ez dolognak terhes volta, miképen tegyem le nagyságtok, kegyelmetek személye eleiben az én együgyű erről való voxomat, holott az dolog nagy s nagy elmét is kíván Az bizonyos dolog is, mert ez dologban is inkább láttatik én tőlem állani szegény hazánknak siralmas végső pusztulása, mintsem megmaradása; ugyannyira, hogy elől tűz s hátul víz, ha az felséges mindenható isten, az ki ekkediglen csodálatosképen gondot viselt reánk, nem könyörül rajtunk; mert bizony dolog, keresztyénekkal confoederalni s megegyezni s pogányokra támadni szép dolog s jó is volna, csak szegény országunknak nagyobb igája ne következne belőle

¹ Ut Turcis nulla detur absoluta annona, nec equi, nec quicquam aliud, nec ulla cum ipso habzatur amplius correspondentia, nec communicatio.

² Alvinczi P. Okmánytára I. köt. 34. l.

³ A Dunod fent idézett előterjesztésének 3-ik pontjában tizenhárom ezerről van szó („pro tredecim millium militum.“)

⁴ Vass György naplója 47. l. (Mon. Hung. Hist. II. oszt. 35. köt.)

Azért hogy most mindgyárt az hatalmas nemzetűl elpártoljunk és az némethez hódoljunk, holott még minden dolgok csak in principio vannak, sine conclusionem, én az én csekély elmém szerint semmiképen nem javallom . . . Mutathat isten ő felsége oly utat módot, ha ő felségének tetszik, mely ezután sem lesz késő, hogy a hatalmas nemzetnek igájából is megszabadít, a keresztényekkel is confoederatiót, egyességet tehet nagyságtok kegyelemetek; correspondentiat pedig az némettel hogy nagyságtok kegyelmetek tegyen és tartson az én vékony elmém szerint javallom s hasznosnak is ítélem.“¹

Azt hiszem nem esalódunk, ha azt mondjuk, hogy Vass György voxa igen soknak, a nagy többségnek véleményét fejezte ki. A szebeni királybíró, polgármester és Szeben városának két delegátusa is ugyanily értelemben írta meg szavazatát.² Bethlen Miklós és Cserei feljegyzéseiből is ugyanezt a felfogást olvashatjuk ki.³

Annyi bizonyos, hogy a páter nem volt megelégedve az országgyűlés határozatával és bosszankodva mondotta ki a „rejtélyes fenyegető“ szavakat: „Akár akarjátok, akár nem, ő felsége kegyelmes pártfogásába vesz benneteket.“⁴ És ez a beszéd nem volt pusztában elhangzó kiáltás, mert alig végződött a fejevári országgyűlés Veterani tábornok küldöttje Marchisio főstrázsamester meghozta a a fejedelemnek a császár levelét, melyben ő felsége tudatja, hogy hadainak egy részét Erdélybe küldi téli szállásra.⁴ Téli szállásul pedig Máramaros és Kővár vidéke volt kijelölve.

¹ Ugyanott 47—48. l.

² Alvinczi P. okmánytára III. köt. 11 l.

³ Bethlen Miklós és Cserei a Dunod-féle tárgyalásról csak általánosságban emlékeznek s a páter ősi tárgyalásairól külön nem tesznek említést. Nem is igen volt előttök a dolog érdeme szerint ismeretes. Bethlen azt írja önéletírásában, hogy Dunod „követségét Teleki Mihálynak detegálta csak egészen és nekünk csak mesében adta elő . . . Én mikor rám került azt mondtam, olyan homályos mesére én a portától csak elszakadni nem merek.“ (I. köt. 551. l.) Cserei még rövidebben érinti a dolgot. Hanem felemlíti, hogy Dunod egy dézsma ügy vitatott kérdésébe szól bele, mely a fehérvári kálvinisták és pávisták között merült fel. (Ld. Cserei históriája 149. l.)

⁴ A császár szept. 17-én kelt levele közölve van Alvinczi P. Okmánytára 3. köt. 9. l. (Mon. Hung. Hist. I. oszt. 27. köt.)

Marchisio megjelenése Erdélyben nem kis meglepetést és rémülést okozott¹. Már eddig is volt bő alkalmuk a császári sereg határszéli zaklatásait, a katona szállásolás keserveit megismerni. A beütések a zaklatások megorvoslása végett még szept. 29-én felküldte a fejedelem követét, Jeddi Pétert Bécsbe.² Hiába, a nyert ígéretek daczára a katona elszállásolással járó súlyos megpróbáltatást nem sokára az ország belsejében kellett érezniök, mert a főstrázmester által hozott hirt a valóság követte. 1685 őszétől kezdve tehát az alkudozások mintegy fegyveres fedezet mellett történtek.

Az országgyűlés megválasztotta a Bécsbe küldendő követeket Haller János, Peresznyei Zsigmond, Szebeni Miles Mátyás és Inezédi Mihály személyében.³ Ez a követség minden eddiginél nagyobb és ünnepélyesebb volt. Útjuk, mint fentebb láttuk, már elő volt készítve.⁴ Bő utasításuk még nov. 4-ikén elkészült. A békeközvetítés felajánlása ebből sem maradt ki, de utasításuk főrészét mégis azoknak a pontoknak előterjesztése képezte, melyeket a Dunod féle első egyezkedés után Vajda Lászlónak kellett volna felvinni a császári udvarba.⁵ A követség még valamivel Marchisio jövetele előtt elindult, de épen az ő jövetele miatt nem folytathatta zavartalanul útját. Még csak Szász-Régenben voltak s már értesültek Marchisio megérkezéséről s innen

¹ Érdekesen írja le Bethlen Miklós Marchisio ünnepélyes fogadtatását, mit félreértésből rendeztek neki a fejedelmi udvarban, Marchisiot „marchio“-ra magyarázván. Hiába figyelmeztette őket Bethlen Miklós: „Az isten ért mit akarnak kegyelmetek, ez nem marchio, hanem csak egy olyan szegény nemes ember, mint én vagy talán olyan sincs.“ A fogadtatás megtörtént. „Azután szégyenletre maga is -- írja Bethlen — úgy a fejedelem, fejedelemasszony is ezt a nagy bolondságot. Dunod ott jelen lévén és maga Marchisio, először csodálták azután nevelték.“ (Önéletrása I. köt. 552. l.)

² Jeddi küldetésének levelei közölve vannak Alvinczi P. okmánytára I. köt. 37. és III. köt. 35—38. l.

³ Ld. a fejevári országgyűlés határozatai I. articulusát (Erd. Országgyűl. Eml. 18 köt. 368. l.)

⁴ Ld. a Balog László által Bécsből hozott salvus-passust Alvinczi P. Okmánytár. III. köt. 7. l.

⁵ Ezeket a pontokat fentebb ismerttettem. Az instructiót egész terjedelmében és a követség többi iratait megtaláljuk: Alvinczi P. Okmánytára III. köt. 12 s köv. 1.; Magyar Tört. Tár XXI. köt. 212. és köv. 1. és Erd. Országgyűl. Eml. 18 köt. 375 és köv. 1. Még a spanyol követhoz is adott Apaffi megbízó levelet.

kérik a fejedelmet, hogy a dolgok változásaihoz mérten instructiójok átalakítását eszközölje, „hogy a dolgok szakadozva ne legyenek.“ Ugyanekkor a Dunod-féle fogarasi tárgyalásokról is kérnek felvilágosítást, mert „micsoda írást adott be, nem láttuk, csak hírét hallottuk“ — írják előterjesztésükben.¹ Mindezek előtt pedig némely személyi és vagyoni biztosíték ígérését kívánják a fejedelemtől maguk és családjaik számára.² A fejedelem nov. 26-án kelt levelében meghagyja nekik, hogy a „legközelebb következő péntekig vagy szombatig“ várakozzanak Kővár vidékén. De két nap múlva már elküldi hozzájuk válaszát, melyben útasítja őket újtók folytatására s hogy magokat mindenben a nyert instructiókhoz alkalmazzák. Együttal a kért személyi és vagyoni biztosítékokat is megígéri nekik.

A követeknek már újtokban is fontos teendőket kell végezniök. Tárgyalásokat folytatni a császári generalisokkal. Mindenütt nyitott szemmel járni, hogy tapasztalataikról a fejedelmet idején értesíthessék. De ez alatt nem kisebb teendők várakoztak odahaza a fejedelemre és tanácsosaira sem, hogy a mindinkább bonyolulttá vált ügyet valamiképp megoldáshoz vezethessék. Az ügyek intézésében a delegatio állott a fejedelem és tanácsurak oldala mellett, melyet a fejevári országgyűlés újból kirendelt s mely ez időtől kezdve, mintegy permanens testület, intézte a „szegény haza javára és megmaradására szolgálható minden dolgokat“³

Legégetőbb volt a Marchisio követségének, a bejelentett téli szállásolásnak ügye. Ez ügyben ugyanez ő általa november 14-én küldte el a fejedelem válaszát a császárnak s követül adta mellé saját emberét, Büdöskutit is, kit szintén levél kíséretében bocsátott el. Kérve kéri ezekben a császárt, ő felségét, hogy tőle és országától a téli szállásolással járó nagy veszedelmet elhárítani méltóztassék, megparancsolván vezéreinek, hogy a téli szállásolás Erdély területére tervezett szándékaiktól elálljanak. Ellenkező esetben a török részéről a legnagyobb veszély fenyegetné országát — írja a fejedelem — mert a császári sereg bejövetele a törököt zúdít-

¹ Ez is mutatja, hogy annak idején mennyire titokban folyhattak a tárgyalások a Dunod-féle tervezet felett.

² Erd. Országgyűl. Eml. 18. köt. 379. l.

³ Id. az országgyűlés törvényeinek II. articulusát Ugyanott 369. l.

taná az országra s egy hét alatt háború színhelyévé tenné s elhamvasztaná azt az országot, „melynek fejedelme oly hiúz szemekkel örkődik a keleti török birodalom felé“. Ez pedig nem lehet sem ő felségének, sem a keresztyénségnek érdeke. Felajánl inkább a császárnak serege számára hadi élelmet és 100,000 tallér adót a Dunoddal megbeszélendő propositio szerint.¹

A magyarországi császári tábornokokat is értesíti egyidejűleg, hogy a fenforgó ügyében követét küldötte ő felségéhez s a jó szomszédság tartását kéri tőlök.²

A téli szállás elhárítása siettette a Dunoddal folyamatban lévő alkudozások bevégzését. A mit a fejevári országgyűlés nem tudott megoldáshoz vezetni, a deputatióknak minél előbb effectualni kellett, hogy legyen mire támaszkodniok a császári vezérek törekvéseivel szemben. És valóban Dunoddal Ebesfalván (nov. 27-ikén) kötött szerződés teljesen a kényszer hatása alatt s Marchisio bejövetele által megváltozott idők szellemében készült. A fejedelem húszezer, a karok és rendek részéről a deputatusok nyolezvan ezer tallér fizetésére kötelezik magokat, mely összeget meghatározott időre (5 hónap alatt) öt egyenlő részletben fizetnek ki a császári hadak segítségére. Azonfelül ígérik, hogy tizezer köböl gabonát szállítanak a császári katonaság számára oda, a hova a szükség kívánja. Ezzel szemben Dunod ígéretet tesz, hogy Erdély területére császári katonaság semmi ürügy alatt nem lép. Bihar, Arad, Békés, Szörén, Felső-Zaránd megyék kivételével Erdélyhez tartozó s török által el nem foglalt megyében, városban és faluban katonai állomást nem tart. Császári katonaság nem tör be, nem zsákmányol erdélyi területen, ellenségeskedést nem folytat, kárt nem okoz, hanem mindenütt jó szomszédságot tart. Csak ha lengyel, tatár, vagy török lépne bárminő ürügy alatt is erdélyi területre, lépheti át Erdély határát császári sereg, hogy ezeket onnan kiűzze.³

E szerződést a császár teljes hatalommal felruházott követe kötötte a fejedelemmel, tanácsával és a deputatusokkal, de azt még Lipótnak kellett rectificálni. Azonban minél előbb tudtúl kellett

¹ Erd. Országgyűl. Eml. 18. köt. 388 l. és Török-magyarokori állam okmánytára VII. köt. 106. l.

² Erd. Országgyűl. Eml. 18. köt. 390. s köv. l.

³ Alvinczi P. Okmánytára I. köt. 34—37. l.

adni e megállapodást a császári vezéreknak is, hogy a szerződéssel ellenkező műveleteket ne eszközöljenek.

Kétségtelen, hogy az ebesfalvi egyezséggel Erdély nagy anyagi áldozatot hozott, de ezt nagyobb veszély elkerülése okából az ország érdeke kívánta. Egyszersmind ez a szerződés volt az első, melylyel az ország formális egység alakjában a német táborhoz kötelezte magát.

De már késő volt minden egyezkedés, hiába való minden áldozat. Erdély nem kerülhette el sorsát s a mitől nem hiába rettegett: a fegyveres megszállás elkövetkezett. Még alá sem írták a Dunoddal kötött szerződést, a somlyói kapitány, Olasz Ferencz megírta a fejedelemnek jelentését,¹ azt, hogy Erdélynek akkor legrettegettebb ellensége, Csáki László, közeleg az ország határához.

Csáki László, mint a Béldi Pál-féle összeesküvés részese annak idején a portára menekült, hol fogságba került s csak 1683-ban szabadult ki. Innen Bécsbe ment s császári szolgálatba lépett. A mióta Erdély a császári udvarral alkudozásban állott, minden követ megmozdítottak, hogy az országnak ezen gyűlölt ellenségét elejtsék. Ez a törekvés kifejezést nyer jóformán minden bécsi követ instrukciójában. Belefoglalják a Dunod elé terjesztett pontozatokba, melyet Vajda Lászlónak kellett volna Bécsbe vinni. Kérik ebben a császárt, hogy őt mint az ország árulóját s kit az ország törvényesen megnótázott, proscibált, ne pártfogolja.² Bepanaszolják a lengyel királynál is, Havasalföldével kötött szövetség pontozataiban pedig közös ellenségnek ismerik el.³ Sőt a Fejérvárra összehítt deputatio Csáki Lászlónét is számüzi az országból, mert férjének híreket küldött.⁴

Ez a leggyűlöltebb, boszút lihegő ellenség, Csáki László eddig a közel szomszédságból, a szathmári táborból fenyegette betöréssel honfitársait. Most ott áll az ország határánál, hogy mintegy második Coriolanus lépje át azt. A rémes hír hallatára a fejedelem a tanácsurakkal

¹ Olasz első jelentése nov. 25-ikén kelt. Tudósítja ebben a fejedelmet, hogy Csáki Krasznáig jutott s az a hír, hogy Hunyad felé mennek quártélyba. (Erd. Országgyűl. Eml. 18. 396. l.)

² 30. pont. Alvinczi P. Okmánytára I. 11.

³ Ld. az 1. és 3. pontot. Erd. Országgyűl. Eml. 18. 342. l.

⁴ Ld. a delegatio XV. conclusumát. (Alvinczi P. Okm. I. 23. l.)

együtt Ebesfalváról a biztonságot ígérő Szeben falai közé menekült. Innen tették meg az ország megmaradására szükségesnek vélt további intézkedéseket. Ha a Dunodnak tett ígéreteik nem hártíhatták el az országtól a közelgő veszedelmet, a Bécs felé útban lévő követek munkájához fűztek némi reményt, bár az ő útjuk sem folyt minden akadály nélkül, mert már mindjárt útjuk elején feltartóztatták őket. A követséget tehát értesíteni kellett az eltávozásuk óta történt dolgokról. Viszont a követek sem mulasztják el a tapasztalt dolgok felől tudósítani a fejedelmet s tanácsurakat. Az az ideges, sűrű levélváltás, mely a fejedelmi udvar s a követek között fennáll, legjobban jellemzi a kétes, válságos helyzetet, melybe Erdély jutott.

Legelőbb is a Dunoddal kötött egység tartama felől kellett értesíteni a követeket. Erre Bálinthit Zsigmondot és Nagy Pált szemelték ki, de mielőtt ők a Dunod-féle szerződéssel s egyéb iratokkal elindultak volna, december 3-án sürgősen Sárosit küldik előre, hogy Bálinthit és társa menetelét a követeknek hirül vigye.¹ Inti őket a fejedelem a Sárosi által vitt levélben, hogy útjokat azért csak folytassák sietve, s hogy őt Mármárosban Kővár-vidékén és Szilágyságban tapasztalt dolgokról tudósítsák.² De a Bécs felé törekvő követekkel való érintkezés nem az előre kicsinált terv szerint végződött. Bálinthit és társa még előbb utólérték őket, mint Sárosi.³ December 8-án Szathmárról már jelenti a négyes követség a fejedelemnek és a tanácsuraknak az ő megérkezéseket s azt is, hogy Nagy Pált üzenettel küldik vissza, s Bálinthit pedig velök megy Kassáig. Ugyanekkor már a visszafelé térő Dunod is esatlakozott hozzájuk s a követség azt is jelenti: „Ugy vesszük észre, Dunod uram egész az udvarig velünk fog járni s igéri dolgainkban való segítségét.⁴ A fegyveres megszállás azonban mindinkább valósággá vált, s minden jel arra mutatott, hogy sem Dunod segítése, sem a követek közbenjárása nem változtathat a dolgon. A pater decz. 11-iki

¹ Erd. Országgyül. Eml. 18 köt. 384 l.

² Már e levélben tudósítja a fejedelem követeit a császáriak szertelen nagy követelésekről. „Csak Mármárosban mit kívánnak, többre megyen hatszáz-ezer forintnál“. (Ugyanott.)

³ Sárosi csak Kálóban érte utól a követséget decz. 11-én.

⁴ Ugyanott 384—386 l.

értesítése szerint meg is kísérlette a dolgok megorvoslását a tábornoknál, de Carafa legfeljebb annyit ígérhetett meg, hogy Csákit visszahivatja.¹ Erdély ügye tehát ez idő szerint valóban a kard élére volt állítva.

Az eddigi jelentéseknél semmivel sem biztatóbb a követségnek Kassáról Bálinthittal küldött tudósítása. „Caprara s mind Carafa uramék első indulattal keményen viselték magokat — írják jelentésökben — mindazonáltal beszédben eredvén velek azután hajlottanak és meg kell engedni, hogy szép szókat bőven adtanak, de mint effectuálják azt az idő mutatja meg, nem is vagyunk olyan reményekben, hogy ezek a ministerek megorvosolják a fenforgó nyavalyákat, mert a telhetetlen kívánságok mellől őket semmiképen el nem vonhatni“.²

Carafával maga a fejedelem is érintkezésbe lép. Mindjárt Marchisio megjelenése után (nov. 14-én) hozzá is elküldte levelét,³ melyben kifejezést ad méltatlankodásának és megbántódásának a miatt, hogy a honnan segedelmet várhatua, ellenkezőt tapasztal. Kéri egyszersmind a tábornokot, hogy a jó szomszédságot megtartva vezérelje seregét, annál inkább, mert követői ő felségéhez útban vannak, hogy vele s tanácsával tárgyalásokat folytassanak. Carafa erre nov. 29-ikén válaszol.⁴ Hosszasan és szép szavakban kifejti a fejedelem előtt, hogy neki nincs módjában visszahívni seregét Erdély határaitól, mert a sereg élelmezéséről gondoskodnia kötelessége s ebben az elpusztított hazában nincs más hely, hol a sereg romlása nélkül téli szállást nyerjen. Ne is vegye a fejedelem ezt méltatlan eljárásnak tőle, hanem inkább úgy, hogy az igaz barát kér segítséget jó barátjától. Kéri ennél fogva a fejedelmet, hogy küldje hozzá el embereit, kikkel a quartély felől tanácskozást folytathosson. Kifejti aztán terveit a közeli háborúkra, mely által remélheti, hogy a barbár igát végképen széttörik. És nincs kétsége, hogy e törekvésben a keresztyén szövetség a fejedelem hathatós segítségére támaszkodhatnak; mint a hogy viszont a fejedelem is várhatja a keresztyén

¹ Ugyanott 393. l.

² Ugyanott 386 l.

³ Ugyanakkor, midőn a császárnak küldött Büdöskuti által. Vele küldött még leveleket Caprara és Veteraninak. (Ugyanott 389—391. l.)

⁴ Alvinczi P. okm. III. köt. 32. l.

sereg teljes segítségét, ha országát a török, vagy más sereg invasioval fenyegeti.

E szép szavakkal nem lehetett elfedezni a súlyos megpróbáltatásra jutott Erdélyen elkövetett kirívó sérelmet. Arczúlesapása volt ez a jog és igazság legelemibb kivánalmainak. Akkor, midőn az ország keresi az alkalmat a bécsi udvar között az egyezkedésre, akkor, a midőn Erdély a császár teljeshatalmú követével szerződést köt, melyben nem esekély áldozatot igénylő ígéretet tett a császári sereg megsegítésére: a császári seregek vezetői kardjokra támaszkodva, mint meghódított tartományba vonódnak be az országba. De oda át a táborban és Bécsben másképen nézik a dolgot. Azt tartják, hogy politikában végre is a siker a fő. Az egymással teljesen ellenkező műveletek azonban Erdélyt méltán fölháborították s december 3-ikáról Gyulai Ferenczet követül küldik Carafához. A Gyulainak adott bő instructio a meglepett, kijátszott és tehetetlenül vergődő ország keserű panaszait tárja elének.¹ Hosszas indokolással kinyilatkoztatják, hogy ők a paterrel kötött szerződéstől el nem állhatnak, mert ahhoz hittelt vannak kötelezve. De mindentől eltekintve, mi értelme volna ő felségével való további tárgyalásaiknak, ha az ő teljes hatalmú követével kötött szerződésüket semmibe se vennék.²

Sértett önértékük, nemzeti öntudatuk nyilatkozik meg, a midőn hangsúlyozva adják tudtára Carafának, hogy Erdély önálló fejedelemség s minket nem is reputálhat úgy, mint Magyarországot ő kegyelme, — így szól az instructio — mert *Erdély országa nem peculuma ő felségének*, hanem külön fejedelemség alatt való ország, egyébiránt is sok tekintetre nézve különböz Magyarországtól“. De a midőn a panaszos hangok között felébred régi függetlenségök tudata, belátják azt is, hogy a körülményekkel meg kell alkudniok. Magok sem hiszik többé, hogy a sereg eltávolítását sikerrel munkálhatnák. Utasítják tehát a követet, hogy legalább a sereg beljebb jövetelét akadályozza meg s eszközölje ki Carafánál azok megfélemlését s kérjék őt, ne kényszerítse a fejedelmet arra, hogy ő is ellenségeskedésre fakadjon, a mitől idáig is ő felsége iránt való tekintete tartóztatta vissza. Sőt, hogy Carafát méginkább engedékenységre bírják, ajándék ígéretre is felhatalmazzák Gyulait.

¹ Alvinczi III. köt. 46—54.

² Ugyanott 51, 1.

De a kemény katona nem csak a hadviseléshez értett, hanem a diplomatikus tárgyalásban is katonáson állott helyt. A fejedelmi követtel hosszasan és komolyan tárgyalt (decz. 18-án) az erdélyi állapotok s a téli szállás felől.¹ határozottan kinyilatkoztatta, hogy a sereget Erdélyből ki nem vezetheti, mert nincs hova s hogy azt beküldte, arra ő felségétől parancsot nyert. Nem kötelezi őt a paterrel kötött egyezés, melyre Marchisio megjelenése után kényszerűségből állott Erdély. Egyességre volt idő az előtt is — mondja Gyulainak — de húzták, halasztották a dolgot. Őt nem esalják meg, mint a hogy pátert megesalták. Csodálja, hogy is hihettek Erdélyben annyira a paternek, hiszen ha hadakozó emberek voltak valaha megtanúlhatták volna, „hogy a hadi emberekre szokták a hadi állapotban való dolgokat bízni, információkat is azoktól vesznek, mert nem az pap veri meg az ellenséget, hanem az had, az pater csak nyelvével szolgálja az császárt, de az hadakozó ember fegyverével és vérével. . . . Nem bolond ő, ha a pater bolond.“

Ne is járjanak hát az erdélyiek Bécsbe, hogy ott alkudjanak meg. Bécs messze van s míg oda irogatnak, addig elpusztúl Erdély néhány megyéje. „Az baváriai fejedelem országa is az sok levelek küldözése alatt foglaltatott volt el az ő felsége hadaitól“ — mondja Carafa. — Küldje tehát a fejedelem meghatalmazottjait minél előbb ő hozzá s tárgyaljanak vele. Vagy menjen maga a fejedelem, vagy legalább Teleki Kolozsvárra, kikhez ő maga megy ki tárgyalni és megegyezni. Hadaikba pedig ne bizakodjanak az erdélyiek, mert „Erdélyben is elfogytak a hadviselő emberek, oda Bethlen Gábor, oda Rákóczi György, az fejedelem pedig keresztyén kegyes ember“. A törökre is hiába támaszkodnának, mert „avagy nincs e Magyarországbán annyi hada ő felségének, az ki az ő hadának vérit emlékezetes példájúl kikeresné? tegyenek az erdélyiek választ benne“.²

Lényegében ugyanily értelmű a fejedelemnek írt válasza is.³

E határozott katonás válaszból az erdélyiek megértették, hogy a katonai megszállás terhét az országtól el nem háríthatják. Pedig

¹ Gyulai Ferencz Carafával folytatott discursusát ld. Tört. Tár 1882. évf. 182 s. köv. l.

² Ugyanott 485. l.

³ Az egyik decz. 14-ikén, a másik decz. 18-ikán kelt. (Alvinczi P. III. köt. 56. és 58. l.)

az már ez idő szerint is súlyosabban nehezedett az országra, mint talán előre gondolták. A hadsereg ugyanis nemcsak a megszállt vidéket, Máramarost, Kővárvidékét pusztította, hanem „az Szamoson innen Retteg és Besztercze tájékán lévő falukra is egész Bonczidáig, Szamosfalváig és Deésig kezdettenek jönni s ugyanott quar-télyokat osztogatni.“¹

Ily szomorú kilátások mellett érték meg Erdélyben az 1685. év karácsonyát s köszöntötték az új 1686-ik esztendőt. Legszomorúbb volt pedig a dologban az, hogy mindennel szemben tehetetlenül állottak. Carafának igaza volt, hogy saját erejükben nem bízhatnak. Jól tudták ezt különben ők magok is. Segítségére pedig nem volt kilátás sehonnan sem. A lengyeltől, a hova idáig leginkább bizakodtak, a császári fegyver zárta el az országot. A török protektor pedig maga is elgyöngülve, bizonytalanul nézett a kétes jövő elébe. 1685-ben nemcsak Erdély által ajánlotta föl újból és újból a békét, hanem maga a nagyvezér is elküldi ügynökét Bécsbe békeajánlatával.²

Erdély igazi kétkulacos politikát visz. A midőn a némettel alkuszik, fentartja a portával is régi összeköttetéseit, sőt olykor-olykor a szövetséges hadak készülődéseiről is tudósítja a törököt.³ Arra különben, hogy jó viszonyt mutasson, szüksége is volt Erdélynek, mert a török még mindig elég erős volt arra, hogy az elpártolt Erdélyt megbüntesse. Segítségére azonban nem igen támaszkodhatott.

1685 nyarán, a midőn Csáki fenyegetőzéseire a fejedelem Ibrahimot szükség esetén segítségadásra szólítja,⁴ ez igéri ugyan segítségét, de egyszersmind a béke közvetítésére szólítja fel a „nagyságos királyt“ (fejedelmet).⁵ A béke után áhító török — bár nem lehetett ínyére — kénytelen elnézni azt is, hogy 1685 telén a német hadak már Erdély területét szállották meg. A segítséget különben most Erdély sem kívánja, sőt inkább ellenzi, hogy a két versengő fél között „utolsó pusztulásra“ ne jusson.⁶

¹ Alvinczi P. III. köt. 53. l.

² Márczius közepe táján, Inczédi M. követ megérkezése idején, járt ott az ügynök. (L. Fraknói i. m. 111. l.)

³ Alvinczi P. I. köt. 28. l.

⁴ Alvinczi P. I. köt. 29. l.

⁵ Török-magyarkori államokmánytár VII. köt. 93. l.

⁶ Alvinczi P. III. köt. 62. l.

Tököli pedig, mióta a Felvidék fejedelme lett, sokkal inkább ellenséges viszonyban állott Erdélylyel, mintsem hogy a szükség idején ő reá bizakodhatnának. Pedig annyiban egy sorsra jutott Erdélylyel, hogy ő is támasz nélkül állott. A török bécsi veresége után Tököli szerencse-csillaga mindinkább aláhanyatlott. Csapás csapás után érte. Ezek között egyik legérzékenyebb az, melylyel Erdély sujtotta, midőn 1685 ik év február 22-én megnyilt országgyűlésen erdélyi jószágait elkobozták.¹ De legnagyobb volt az a csapás, mely a magyarországi fejedelmet ugyanez év október havában a török által érte. Miután Tököli mindinkább kikopott fejedelemségéből s régi hívei is egymás után hagyogatták el, Ibrahim budai pasa a váradi pasával elfogatta őt. Azt vélte ugyanis, hogy az óhajtott békét ez által kieszközölheti a bécsi udvarnál. De miután itt csak nevetséges lett miatta, Tököli nem sokára visszanyerte szabadságát. De régi bizalmát s támaszait nem találta fel.

Mindezek a körülmények a szövetségesek törekvéseit igazolták s a háború erélyes folytatása érdekében buzgólkodó Buonvisi biboros nem ok nélkül írja ez év november havában a pápának, hogy a „török hatalom megsemmisítésére oly kedvező alkalom, mint a mostani, nem fog többé ismétlődni“.²

Csak egy dolog van, a mi nyugtalansággal tölti el a bécsi politikusok lelkét az iránt, nem fogja e megzavarni a török háborúnak oly szép reményekre jogosító tervét. Ez pedig a francia udvar magatartása volt.

Igaz, hogy a regensburgi béke XIV. Lajost húsz évi fegyverszünetre kötelezte, de az ő fogadását nem vették komolyan a bécsi udvarban s a francia magatartás nem nyugtatta meg a pápát sem. Ott lebegett előttük a rémkép, hogy egyszer csak váratlanul megújítja a háborút. „Ki tudja, nem azt teszi-e, a mit a fölemelkedett ölyű, mely megáll, hogy alkalmas pillanatban teljes erővel rohanja meg a kiszemelt áldozatot“.³

Európa politikáját vezető államférfiak úgy vélték tehát, hogy francia részről nagyobb biztosítékot kell szerezniök a béke fentar-

¹ A per leírását és okmányait ld. „Századok“ 1869-ik évf. 209 s köv. l. és Erd. Országgyűl. Eml. 18. köt. 280 l.

² Fraknoi i. m. 147. l.

³ Károlyi Árpád Buda és Pest visszavívása 1686-ban. 14. l.

tásához. Erre nézve az volt a vélemény, hogy XIV. Lajos számára végleg biztosítani kellene Lotharingiát és a reunios részeket, mi által őt a keresztény szövetségesek táborához lehetne csatolni.

Ennek a problémának megoldására a pápai udvarnál 1685 őszén egy tetszetős terv merült felszínre. Az t. i., hogy a francia királynak átengedendő Lotharingiáért e tartománynak hercege, a töröktől a francia király segítségével visszafoglalandó területből nyerjen kárpótlást; mire nézve a pápa közbenjárását is felajánlotta XIV. Lajosnál. E tervet a leleményes Buonvisi tovább szötte oly formán, hogy a lotharingiai hercegnek elvesztett tartományáért kárpótlásul Erdélyt kellene biztosítani.

Szeptember második felében a császárnál kihallgatáson lévén, elő is terjesztette ez iránt kész tervét. „Itt az ideje, — így szölt az eszes biboros — hogy az erdélyi fejedelem nyíltan részünkre álljon, ha pedig erre nem vehető, azon kell lennünk, hogy fejedelemségétől megfosztatván, más foglalja el helyét; és mivel az erdélyi népet nehéz volna rábírni, hogy országát tartománynyá engedje átalakíttatni, biztosítékot kellene neki nyújtani, hogy nincs szándékunk őket meghódítani. Erre legalkalmasabb mód volna, ha a lotharingiai herceg fejedelemmé választatását ajánlanók, mert így, ha Felsőged saját nővére foglalná el a fejedelmi széket, nem kételkedhetnének az iránt, hogy szándéka az ő szabadságukat föntartani, az országot megoltalmazni és hatalmát gyarapítani“.¹

Ez egyes formában előterjesztett terv a biboros követ éles eszét dicséri. A császár tetszését meg is nyerte vele, de tanácsosai ellenezték, a kanczellár pedig egyenesen az erdélyi fejedelem védelmére kelt. „Igazságtalan eljárás volna — mondja — azért, hogy a lotharingiai hercegnek kárpótlást szerezzünk, a törvényesen megválasztott erdélyi fejedelmet megbuktatni“.²

A mig tehát Erdélyországot bent a fegyver élére állították, a bécsi politikusok is szövik ellene a diplomacia ügyes hálóját. Erdély beleszólása nélkül tanácskoznak és döntenek sorsa felett. Ez utóbbi terv meghiusult ugyan, mert a legérdekeltőbb félnek, a lotharingiai herceg ellenzésével találkozott.

¹ Ld. Buonvisi 1685. október 14-iki jelentését Fraknoi i. m. 154. l.

² Ugyanott 155. l.